

MUSTAFA SADIK er-RAFI'Î'NİN HAYATI, EDEBÎ CEPHESİ VE ESERLERİ

Erol AYYILDIZ*

ÖZET

1881-1937 tarihleri arasında Mısır'da yaşamış olan Mustafa Sadık er-Rafi'î, Arap nesrinin makale, hikaye, deneme, edebiyat tarihi vb. gibi türlerindeki ilgi çekici çalışmaları ile tanınan başarılı bir edebidir. Çağdaş Arap nesrini klasik dönemlerdeki üslubu ile kullanmaktaki ustalığının yanısıra, Rafi'î aynı zamanda "Divan" sahibi bir şairdir. Ancak edebiyat alanındaki şöhretine ve verimliliğine rağmen, Rafi'î, yazılarında ve özellikle sevgi konusuna dair duygu ve düşüncelerini yansıtan eserlerinde anlaşılması hayli güç bir yazardır.

Bu makalede, eserlerini okuyuculara faydalı olmak amacı ile onun hayatı, edebî şahsiyeti, üslubunun özellikleri ve bu üsluba yöneltilen belli başlı tenkidler incelenmiştir.

RÉSUMÉ

Mustafa Sâdik er-Rafi'î, Sa Vie, Sa Carrière Et Ses Oeuvres

Mustafa Sadık er-Rafi'î, qui a vécu entre 1881-1937 en Egypte, est l'un des plus considérables écrivains arabes, connu par ses travaux intéressants dans les genres littéraires - essai, article, histoire de littérature, nouvelle - de la prose arabe.

Rafi'î a la maîtrise d'employer la prose contemporaine arabe de son style des époques classiques, d'autre part, il est un poète ayant un "Divan" publié de son vivant, mais malgré sa célébrité et sa fécondité dans le domaine littéraire, il est un écrivain assez difficile à comprendre dans ses écrits et surtout dans ses oeuvres qui réfléchissent ses réflexions et ses sentiments sur l'amour.

Dans cet article, il s'agit de sa vie, de son côté littéraire, de la particularité de son style et des critiques faites contre ce style.

* Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

MUSTAFA SADIK er-RAFİ'Î VE ARAP EDEBİYATI TARİHİ ADLI ESERİNİN TETKİKİ

1-HAYATI

Soyu ve Doğumu: Çok değerli din alimleri ve gönül adamları yetiştirmiş olan ve uzun bir neseb ile Ömer b. el-Hattâb'a kadar uzandığı rivayet edilen¹ Mustafa Sadık er-Rafi'î'nin mensub olduğu aile aslen Suriye'lidir².

Ailenin başı olan Şeyh Abdül-Kâdir er-Rafi'î, 1230/1815 tarihinde Trablusşam'da vefat etmiştir³. Mustafa Sadık er-Rafi'î'nin dedesi olan bu zat, Mısır'da tahsil yaptığı yıllarda, bir gün hocası Halvetî Şeyhi Mahmûd el-Kürdî'yi ziyarete gitmiş; hocası, bu değerli talebesinin yüzündeki nurânîliği zekâsındaki parlaklığı, yaratılış ve ahlâkındaki üstünlüğü daha yakından farkederek, ona: "Sen ilim sancağını yükseltenlerden olacaksın" (ente min râfi'î livâ'il-ilm) demiş ve o günden itibaren bu zâtın lâkabı "Rafi'î" olmuş⁴, o zamana kadar "Beysârî" ismi ile bilinen aile bu tarihten sonra "Rafi'î" lâkabı ile tanınmaya başlamıştır⁵.

Asıl vatani Suriye olan bu zâtın ailesinden Mısır'a ilk önce hicret eden Muhammed Tahir er-Rafi'î'dir. Bu zat Hanefî mezhebine mensub müslümanların kadılığını yapmak üzere 1243/1828 tarihinde Mısır'a gelip yerleşmiş ve bu hal, bilâhare kardeşlerinin ve yeğenlerinin kadılık yapmak ve Hanefî fikhını öğretmek üzere Mısır'a göç etmelerine imkân hazırlamıştır⁶.

Mısır'a hicret eden Rafi'î'ler, burada din ilimlerinin ve Hanefî fikhının talimi ve daha ziyade Hanefîlerin kadılığını yapmakla iştigal etmişlerdir⁷.

Mısır'da Hanefî mezhebinin yayılmasına yardımcı olan alimlerin çoğu, az önce, ailenin Suriye'den Mısır'a ilk göç eden ferdi olduğunu belirttiğimiz Muhammed Tahir ile kardeşi Abdü'l-Kadir er-Rafi'î'nin derslerinden yetişmişlerdir⁸.

Mustafa Sadık er-Rafi'î'nin babası Abdü'r-Rezzak er-Rafi'î ise, Mısır'ın çeşitli bölgelerindeki şer'îye mahkemelerinde kadılık yapmış değerli bir zattır. Son olarak Tanta Şer'îye mahkemesi kadılığına tayin edilen Abdü'r-Rezzak er-Rafi'î, oraya yerleşmiş, emekli olduktan sonra da orada kalmış ve yine orada vefat etmiştir⁹.

Rafi'î'nin annesi Esmâ Hanım da, babası gibi aslen Suriye'li olup Mısır-Şam arasında ticaret kervanları çalıştıran Ahmed Tûhî isminde Haleb'li bir tacirin kızıdır. Bu zat, henüz Rafi'î ailesi ile tanışmadan önce Mısır'a gelmiş ve "Kalyûbiye" şehrinin köylerinden biri olan "Behtîm"e yerleşmiştir¹⁰.

- 1 el-Bedrî Mustafa Nu'man, el-İmam Mustafa Sadık er-Rafi'î, Bağdat, s. 218.
- 2 el-Aryan Muhammed Şa'id, Hayatü'r-Rafi'î, Mısır, 1952, s. 24.
- 3 A.g.e., s. 25.
- 4 el-Bedrî, a.g.e., s. 226.
- 5 A.g.e., a.y.
- 6 A.g.e., s. 228.
- 7 Iyş, Ahmed Muhammed, el-Muktetaf mc. 4/12/1937.
- 8 er-Rafi'î, Mustafa Mahmud, Tarablu'su'l-Feyha, Mısır, s. 86.
- 9 el-Ayran, a.g.e., s. 25.
- 10 A.g.e., s. 27.

Ailenin ikinci erkek evlâdı olarak 1298/1881 tarihinde annesinin bu köydeki baba evinde dünyaya gelen¹¹ Rafi'î'ye, babası önce "Mustafa" adını verdi. Fakat küçüklüğünden itibaren, hal ve tavırlarındaki dürüstlük ve sözlerindeki doğruluktan dolayı bu isme, daha sonraları "Sâdık" sıfatını da ilâve etti ve eseri ile birlikte tetkikimizin konusunu teşkil eden bu zâtın adı "Mustafa Sâdık" oldu¹².

Daha sonraları, yazı hayatına atıldığı ilk gençlik yıllarında ve özellikle şiire merak ettiği dönem içerisinde "Fârûkî", "Ömerî", "Necm" gibi takma adlar kullanan Rafi'î, bilhassa edebiyat sahasındaki şöhretini elde ettikten sonra bu müsteâr isimleri terkederek asıl adını kullanmaya başlamıştır¹³.

Bununla beraber, zaman zaman, bazı mektuplarında sadece "Sâdık" ismini veya kısaca "Sâd" harfini kullandığı da görülmektedir¹⁴.

Biz bu çalışmamızın sınırlı hacmi içinde, bu konuda daha fazla ayrıntıya girmek istemiyoruz. Sadece isminin "Mustafa Sâdık", aile lâkabının "Rafi'î" olduğunu kaynaklara dayanarak belirtmekle yetiniyor ve Suriye asıllı, Mısır doğumlu olduğunu tesbit ettiğimiz bu edibin diğer yönlerinin tetkikine geçiyoruz.

Çocukluğu, Gençliği ve Öğrenimi: Rafi'î'nin soyundan bahsederken, bu sülâlenin öteden beri çok değerli ve faziletli alimleri yetiştirdiğini kaydetmiştik.

Gerçekten bu şerefli sülâlenin, atadan evlâda intikal eden bir kültür mirasına ve öğretim nizamına sahip olduğu, âilede yetişen her ferdin bu nizama göre terbiye edildiği, bu kültür mirasından nasibini aldığı ve daha çocukluğundan itibaren dinine, mânevî değerlerine karşı hürmet esası üzere yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Hattâ bu samimi yuvanın âdetâ bir mekteb olduğu; Kur'an-ı Kerim ile din derslerinin, bu mektep müfredatının birinci ve başta gelen maddelerini teşkil ettiği dahi söylenmektedir¹⁵.

Rafi'î'nin çocukluk ve gençlik yılları, işte bu dindar ve kültürlü aile ocağının sıcak ve sevgi dolu havası içinde geçmiştir.

Ölümlerinden sonra bile, anne ve babasının hâtıralarına karşı duyduğu hürmet ve sevgide ve mezarlarının bulunduğu Tanta şehrinden ayrılmak istemeyişinde, aldığı dinî terbiyenin ve küçüklüğünden itibaren içinde yaşadığı samimî ve müşfik havanın tesirini inkâr etmek mümkün değildir.

Rafi'î, ilk dini tahsilini babasından almıştır. Babası ona, önce okuyup yazmayı ve daha sonra da Kur'an-ı Kerim'i öğretmiş ve bir kısmını da ezberletmiştir. Bununla beraber, bu devre içerisinde, evde babasından aldığı derslerin yanısıra diğer hocalardan istifade ettiği de kaydedilmektedir¹⁶.

Takriben oniki yaşına kadar bu tarz bir öğrenim gören Rafi'î, 1318/1893 yılında "Demenhûr" ilkokuluna girdi ve burada bir sene okudu. Daha sonra babasının "Mansûra" mahkemesi kadılığına atanması üzerine, oradaki "el-Emûriyye" ilkokulu-

11 Muhammed Sabrî, Şuarâü'l-Asr, Mısır, s. 213.

12 Iyş, Ahmed Muhammed, el-Muktetaf mc. 4/11/1937.

13 el-Bedrî, a.g.e., s. 217.

14 Mahmûd Ebû Reyeye, Resailü'r-Rafi'î, Mısır, 1950, s. 27.

15 el-Aryan, a.g.e., s. 28.

16 Hasaneyn Mahlûf, Mustafa Sadık er-Rafi'î, Hayatühû ve Edebühû, Mısır, s. 21.

na nakledildi ve ilk tahsilini burada tamamladı. Buradan mezun olduğunda, yaşı, onyedî civarında idi¹⁷.

Burada şu hususa işaret etmek yerinde olacaktır: İleride yazı hayatına atıldıktan sonra, ilk, orta ve yüksek tahsil kademelerinden geçmiş ve hattâ Mısır ve Avrupa üniversitelerinde ihtisas yapmış olan muârizlarını - Taha Hüseyin gibi— gerek Arap dilini kullanışındaki ustalığı ve gerekse yazılarındaki kuvvetli mantık dokusu ile dize getiren Rafî'î'nin, ömrü boyunca devam ve ikmâl ettiği resmî okul ve aldığı ilk ve son şهادetname bundan ibarettir. Zira, ilkokulü bitirib de diplomasını aldığı sene, tifo hastalığına yakalanmış ve bir süre yattıktan sonra, iyileşip ayağa kalktığı zaman, sesinde bir tıkanıklık, kulaklarında bir ağırlık kalmıştır¹⁸.

Rafî'î'yi ilkokul tahsilinden sonra diğer resmî okullara devam etmekten ahkoyan asıl sebep, genç yaşında yakalandığı bu hastalık ve onun, bilâhare husule getirdiği ârizalardır¹⁹.

O vakte kadar, gerek ilkokulda gördüğü resmî ve gerek babasından ve mektep dışında diğer hocalardan aldığı husûsî dersler, bundan sonrası için kendi kendini yetiştirmesinde ona yardımcı olabilecek bir seviyeye ulaşmıştı. Zira babasının, bilhassa evde, kendisine karşı gösterdiği alâka ve ihtimam, daha o yaşlarda iken dinî ve edebî kültürünün artmasına ve zenginleşmesine imkân vermişti. Hele "Mansûra"ya nakillerinden sonra, evlerine, babasını ziyaret için gelen yüksek zevâtın ve din alimlerinin edebî ve dinî sohbetlerine katılmasının, bu sahalardaki bilgisinin artması, dinine karşı derin ve şuurlu bir sevgi duyması ve ibadetlerini küçük yaştan itibaren ifâya başlaması üzerindeki tesiri büyüktür²⁰.

Bütün bunların yanısıra, Rafî'î'nin kendi kendini —hastalığından sonra— yetiştirebilmesi için elinin altında hazır duran büyük bir imkân daha vardı: Babasının kütüphanesi... Bu kütüphane gayet değerli ve nadir bulunan dinî ve edebî kitaplarla dolu idi²¹.

Rafî'î yabancı dil bilmiyordu. Yalnız ilkokulda biraz Fransızca öğrenmiş, fakat daha sonraları, muhtemelen hastalığı yüzünden, onu geliştirmek için bir gayret sarfetmemiş ve zaten az olarak öğrendiği bu dili kısa zaman sonra unutmuştur²².

Bununla beraber, Avrupa dillerinden Arapçaya tercüme edilmiş, edebiyat, âhlak ve felsefeye dâir pek çok eser okuduğunu²³, hattâ eline geçen bütün tercümeleleri incelediğini, Fransız edebiyatı ve birçok Fransız edibi hakkında malumat sahibi olduğunu zikretmeliyiz²⁴. Esasen eserleri arasında, bilhassa "Alâ's-Seffud" dikkatle gözden geçirilecek olursa, onun Batı edebiyatının belli başlı ediblerini tanıdığı ve hattâ onların fikri temayüllerine ve üslublarına muttali olduğu da görülecektir²⁵.

17 el-Bedri, a.g.e., s. 243.

18 el-Aryan, a.g.e., s. 30.

19 A.g.e., a.y.

20 Hasaneyn Mahlûf, a.g.e., s. 22.

21 Hasaneyn Mahlûf, a.g.e., s. 22 v.d.

22 el-Aryan, a.g.e., s. 31.

23 Hasaneyn Mahlûf, a.g.e., s. 31.

24 el-Bedri, a.g.e., s. 380.

25 er-Rafi'î, Mustafa Sadık, ala's-Seffûd, Mısır, s. 60-67.

Rafîî, kendi kendini yetiştirmek için, öyle anlaşılıyor ki, çok çalışmış ve çok eser incelemiştir. İlk terceme-i hâl yazarı olan Muhammed Saîd el-Aryân'ın ifadesi ile: "Her gün, bıkip usanmadan sekiz saat okuyordu. Onu, kahvede, trende ve dairede, elinde bir kitap olmadan görmek, âdeta mümkün değildi"²⁶.

İlkokul hariç, hiçbir resmî öğretim müessesesine devam etmediği halde, klâsik arap dilini mükemmel bir şekilde kullanarak, henüz otuz yaşında iken "Tarihu Adâbi'l-Arab" gibi, gerek üslûb ve gerekse muhteva itibarı ile cidden değerli ve orijinal bir eser kaleme alan Rafîî'nin başarısında, Allah vergisi şahsî istidadının yanı sıra, bıkip usanmadan sürdürdüğü bu çalışmaların tesirini de gözden uzak tutmamak gerekir²⁷.

Vazifesi: Rafîî ailesinin, bilhassa, Mısır'ın muhtelif bölgelerindeki şeriye mahkemelerinde kadılık yapmış olan edibimizin babasının, büyük bir itibarı vardı. 1317/1899 yılında ilk defa Talha Şeriye mahkemesine kâtib olarak tayin edilen²⁸ Rafîî'nin, bu mütevazî vazifeyi elde edişinde babasının itibarının yardımcı olduğundan bahsedilir²⁹.

Rafîî, bir süre bu mahkemede çalıştıktan sonra, vazifesi, ikamet yeri olan Tanta'ya nakledilmiş ve ömrünün sonuna kadar buradan ayrılmamıştır³⁰.

Evliliği: Rafîî, Mısır'ın ileri gelen âlelelerinden birine âit bir hanımla evlenmiş ve otuz üç sene süren müşterek hayatları boyunca, yuvasında eşi ile birlikte mutlu ve eser telifi yönünden verimli bir ömür geçirmiştir.

Fizikî ve Ruhî Portresi: Bir edibin veya müellifin hayatını, mümkün olduğu nisbette bütün yönleriyle tanıyabilmek, hiç şüphe yok ki, eserlerinin ve edebî-ilmî cephesinin daha iyi anlaşılmasına, geniş ölçüde yardımcı olacaktır.

Fakat itiraf etmeliyiz ki, bu konuda elimizde, bize yardımcı olabilecek iki kiptan başka kaynak mevcut değildir. Bunlar da, Muhammed Saîd el-Aryân'ın "Hayatü'r-Rafîî" isimli eseri ile, Rafîî'nin vefatından sonra, "Resailü'r-Rafîî" başlığı altında neşredilen mektuplarıdır. Özellikle bu mektuplar, herhangi bir sanat endişesi güdülmeksizin doğrudan doğruya içten geldiği gibi yazıldığı için, Rafîî'nin seciyesini tayin etmekte, birincisinden daha önemlidirler.

Erken bir devrede başlayıp vefatından kısa bir süre öncesine kadar devam eden samimi dostlukları süresince, Rafîî ile hemen hemen hergün beraber olan ve eserlerinden çoğunu onun ağzından bizzat yazan yakın dostu ve talebesi Muhammed Saîd el-Aryan, Rafîî'nin dış görünüşünü şöyle tasvir ediyor: "Rafîî'nin, dışarda gördüğümüz sıradan insanlardan farklı bir fizik yapısı yoktu. Yüzüne bakan kimse, onun yaradılışında bir dehâ ve yüksek bir zekâ bulunabileceğinden şüphe ederdi. Mısırlıların esmerliliğinden ziyâde, Şam'lıların beyazlığını çaldıran bir yüz, elmacık kemiklerinde dudaklarındakini andıran bir kırmızılık, çevresindekilere değil, fakat dâima kendi içine bakıyormuş hissini veren iki göz, kaşlarının üze-

26 el-Aryan, a.g.e., s. 33.

27 Mücahid, Zeki Muhammed, el-Alâmu's-Şarkıyye, Mısır, c. 4, s. 43.

28 Iyş, Ahmed Muhammed, el-Muktetaf mc. 4/11/1937.

29 a.y.

30 el-Aryan, a.g.e., s. 34.

rinden başlayıp, ortaya doğru gittikçe, hafif çukurlaşan, saçlarının bittiği yere doğru ise kavisleşen, geniş bir alın, büyük görünen, ama iştme özelliğini kaybetmiş kulaklar, ortası çıkıntılı ve aşağı doğru yayılan uzun bir burun; dudakları dâima mütebbesim, gençliğinde sık ve uzun olduğu halde, yaşlandıkça iki taraftan kısalan bıyıkları, ince, titrek, rengi ve manâsı olmayan ve daima çocuk haykırmasını andıran tiz bir ses, ne uzun, ne kısa; ne şişman, ne zayıf ölçülü ve sportif bir beden. Saçları hafif seyrek, sakalı traşlı, kaşları ince, omuzları geniş, boynu kalın, kolları ve avuçları spora düşkünlüğünden dolayı kuvvetli...¹³¹

İşte Rafi'î'nin dış görünüşü budur. Az önce onun, küçüklüğünde yakalandığı bir hastalık sebebi ile sağır olduğuna işaret etmiştik. Bu kusurunun yanısıra Rafi'î ömrü boyunca, çeşitli hastalıklardan şikâyetçi olarak yaşamıştır³².

Rafi'î arkadaşları ile olan münasebetlerinde son derece samimidir. Ölümünden sonra bir edîb dostunun yazdığı aşağıdaki satırlar, bize, onun bu yönünü daha iyi anlatmaktadır: "Ben kendimi, Rafi'î'nin yanında, sevgisi katkısız, vicdanı temiz, arkadaşlığı istismar etmekten uzak bir dostun kucağında bulunuyormuşum gibi hissediyordum. Kızsa, azarlasa, hattâ darılsa bile, bunu arkadaşlık için yapardı"³³.

Ölümü: Rafi'î kemâle erdiği bir devrede, elli yedi yaşında bir kalp sektesi ile hayata gözlerini yummuş, yakın dostlarından ve çalışma arkadaşlarından meydana gelen bir cemaatle cenazesi kaldırılarak 10/5/1937 pazartesi günü Tanta şehrindeki aile kabristanına defnedilmiştir³⁴.

2- İLMİ VE EDEBİ CEPHESİ

Üslûbu ve Özellikleri: Rafi'î'nin üslûbunun klâsik arapça üslûbunu temsil ettiği hususunda araştırmacılar ittifak etmişlerse de, bu üslûbun zorluğu ve kolaylığı veya açıklığı ve kapalılığı mevzuunda muhtelif görüşler mevcuttur.

Rafi'î, birçok okuyucular nazarında anlaşılması hayli güç bir edibdir. Yine bir çoklarına göre, hemen hemen bütün eserlerinde ve yazılarında maksadı ifade açısından zorakilik göze çarpar. Anlatım tarzı mübhem, üslûbu bir muammadır ve bu sebeple de anlaşılması zordur. Bununla beraber edebiyat sahasında mütehasşis ve münekkitlerin birçoğu nazarında o, Arapça konuşan ve yazan İslâm ülkelerinde tanınan seçkin bir edîbtir³⁵.

Yazılarının ve eserlerinin gözden geçirilmesinden sonra da anlaşılacağı üzere, Rafi'î'nin anlatım tarzı gerçekten çok açık değildir. Üslûbu, hem şekil yönüyle son derece girift ve hem de muhteva itibariyle ağırdır. Bu sebeple ondan, ancak, sarf, nahiv ve belâgat ilimlerini iyi öğrenmiş ve hazmetmiş ve İslâm kültürü ile yoğurulmuş kimseler hoşlanabilir. Arap bile olsa, kendi dili hakkındaki bilgisi, günlük konuşmalarda ve gazete haberlerinde kullanılan seviyede olan kişilerle, arapçayı sonradan öğrenen ve edebî zevk mevzuunda tab'ın büyük ölçüdeki yardımından mah-

31 el-Aryan, a.g.e., s. 21 v.d.

32 Neş'et Kemal, Mustafa Sadık er-Rafi'î, Mısır, 1968, s. 12.

33 İsmail Mazhar, el-Muktetaf mc., 4/7/1937.

34 el-Aryan, a.g.e., s. 340 v.d.

35 er-Rafi'î Vahyü'l-Kalem, Mısır (el-Aryan Önsüzü), s. 7.

rûm bulunan yabancıların Rafî'î'yi hakkı ile anlamaları, anlasalar bile ondan edebî bir haz duymaları oldukça zordur.

Rafî'î, yazı hayatına ilk defa şiir ile başlamıştır. Öyle anlaşılıyor ki, sonraları nesre geçince de şiirin tesirinden kurtulamamış, bu yüzden, bilhassa edebî denemelerinde mensur şiir üslubundan ayrılamamıştır.

Hatta, zaman zaman, kendisi de bazı yazılarındaki kapalılığı sezmiş ve sayfaların altına kâh yukarıda kullandığı kelimeleri, kâh kurduğu cümleleri izah eden şerhler koyma lüzumunu duymuştur. Nitekim bir mektubunda "Hadisu'l-Kamer" isimli kitabından bahsederken, üslubundaki mübhemliği kendisi de itiraf etmekte ve "kitabı gözden geçirmeye başladığını, kelimeleri açıklamak suretiyle, manâyı daha anlaşılır hale getirmeye çalıştığını" yazmaktadır³⁶.

Üslûbunun Tenkidi: Rafî'î'nin, muâzırları tarafından en çok tenkid edildiği ve hücumu uğradığı yönü, hiç şüphe yok ki, üslûbudur.

Üslûbunu beğenmeyenlerin başında, özellikle, muâsırı olan Taha Hüseyin gelir. Rafî'î'yi kapalı bir üslûb kullanmakla itham eden ve onun kitaplarından bir şey anlamadığını söyleyen Taha Hüseyin'e göre, bir yazarın kullandığı üslûbun, yaşadığı çağın şartları ile uyuşması gerekir. Geçmiş asırlara ait olan ve hâlâ o asırların hususiyetlerini taşıyan bir üslûbun benimsenmesi ve kullanılması edebî bir eksikliklerdir. Bugün, herkesin yaşadığı bir hayatı ve o hayata uyan bir dili vardır. Binaenaleyh, bu asrın içinde yaşayıp, başka bir asrın dili ile konuşmak eşyanın tabiatına aykırıdır³⁷.

Rafî'î'nin çeşitli tenkidlere hedef olan üslûbunun diğer bir yönü de, teşbih, istiâre; mecaz gibi belâgat sanatlarına ve bilhassa hayale geniş ölçüde açık olmasıdır. Kanaatimizce, bu husûsiyeti, üslûbundaki beğenilmeyen kapalılıktan ayrı düşünmek de doğru değildir. Çünkü bu iki unsur, Rafî'î'nin üslûbunda bir fizik olayının sebep ve neticeleri mesabesinde ve süs ile hayal birer sebep ise, kapalılık da onların tabii bir neticesidir.

Nitekim Mısırlı münekkit Selâme Musa'nın tenkidlerinin ağırlık merkezini de, onun üslûbunun bu yönü teşkil etmektedir. Selâme Musa bu konu ile ilgili bir yazısında, eserlerinde lâfız sanatlarına meyleden yazarların bütün maksatlarının aldatıcı bir istiâre, hoşâ giden bir mecaz veya buna benzer, yazıda, adeta köpük denilebilecek kelime oyunu yapmak olduğunu; bunlardan birinin, bir kitap telif etmek veya bir makale hazırlamak istediğinde, muhtevaya asla ehemmiyet vermeyip, sadece köpük meydana getirmekle uğraştığını ve içerisinde bir manâ olduğu vehmedilen aldatıcı ibârelerle oyalandığını söylemektedir³⁸.

Çağdaşı olan bir başka münekkidin görüşü de aşağı yukarı buna benzemektedir. Üslûbun dokusundaki güzellik ve mükemmelliğin itirafını takip eden müşterek şikâyet noktası aynıdır: Mübhemlik. Münekkid, Rafî'î'nin üslûbunu, altın işlemeli son derece güzel ve rahat bir elbiseye benzetiyor, "fakat" diyor, "bu muhteşem elbisenin içindeki, küçük bir çocuktur³⁹". Yani, ona göre, üslûbu oluşturan malzeme gayet güzel ve sağlam, fakat muhteva cılızdır.

36 Mahmûd Ebû Reyze, a.g.e., s. 45.

37 Taha Hüseyin, Hadisü'l-Erbi'a, Kahire 1957, c. 3, s. 11.

38 Sellâme Musa, el-Hilâl mc., sy. 713, 1925.

39 Lutfî el-Cum'a, el-Mesâ gz. 14.4.1931.

Rafîî'nin üslûbuna yöneltilen tenkidlerin, müşterek noktaları, görüldüğü gibi, hemen hemen aynıdır. Bunları, daha fazla ayrıntıya girmeden şöyle özetleyebiliriz:

- 1- Üslûb, dokusu itibariyle güzel, fakat kapalıdır.
- 2- Bu asrın üslûbu değildir. Binaenaleyh ihtiyaçlarımızı hakkı ile karşılayabilmesi güçtür.
- 3- Şekilce süslü ve zengin, buna karşılık, muhtevaca zayıftır.
- 4- Rafîî, hayâl ve gerçeğe yönelme hususunda bir mücadele içindedir. Fakat, hayâle olan meyli, gerçeğe olandan daha fazladır ve zaafının sırrı da buradadır⁴⁰.

Bu konuda netice olarak şu söylenebilir: Rafîî'nin üslûbu ve eserleri, bilhassa edebî olanları, gözden geçirildiğinde, görüleceği üzere, açık ve kolay değildir. Anlaşılması oldukça güçtür. Ama onu anlama zahmetine katlanan seviyeli bir okuyucunun emeğini de boşa çıkarmaz. Şu kadar var ki, Rafîî'nin anlatmaya çalıştığı mânâ, kendi orjinal cümle kalıpları içinde olduğu zaman canlı ve zengin bir görünüme sahiptir. Zira nesrin bu iki unsuru; yani mânâ ve lâfız, onun üslûbunda âdetâ bir izdivac halindedir. Mânâ, kendi husûsî kalıplarından alınıp bir başka kalıba aktarılabilecek olursa, mübhem bir görünüme bürünmektedir.

Bu itibarla yazılarının anlaşılması kadar, tercümesi de zor olmaktadır.

Eserleri: Rafîî'nin eserlerini iki ana bölümde incelemek mümkündür:

- 1- Dinî eserleri
- 2- Edebî eserleri

Dinî eserleri olarak, Arap Edebiyatı Tarihi'nin ikinci cildini teşkil eden ve müstakil olarak da birkaç defa basılan "İ'câzül-Kur'an ve'l-Belâgatü'n-Nebeviyye" ile, 1934-1937 yılları arasında "er-Risâle" mecmuasında neşrettiği bazı yazıları zikredilebilir. Bu yazıların tamamı, bilâhère, Rafîî'nin ölümünden sonra toplanarak "Vahyü'l-Kalem" adı altında ve üç cild olarak neşredilmiştir.

Edebî eserlerine gelince, bunlar da iki kısımda incelenebilir:

- a) Manzûm eserleri
- b) Mensûr eserleri

Manzûm Eserleri:

- 1- Dîvanü'r-Rafîî, 1321-1324/1903-1906 tarihleri arasında üç cild olarak neşredilmiştir. Rafîî'nin kitap olarak basılan ilk eseridir.
- 2- Dîvanü'n-Nazarât, Mısır, el-Ceride matbaası, Nşr. Tar. 1327/1908.

Mensûr Eserleri:

- 1- Hadisu'l-Kamer, Mısır, 1330/1912
- 2- Resâilu'l-Ahzân, Mısır, 1343/1924
- 3- Es-Sehâbu'l-Ahmer, Mısır, 1343/1924
- 4- Evraku'l-Verd, Mısır, tarihsiz.

Bu dört eser, belli bir konu üzerinde olmaksızın, Rafîî'nin iç dünyasını yansıtan manzûm nesir mahiyetindeki yazılarından oluşmaktadır.

40 İbrahim el-Mısırî, el-Mesâ gz. 23.7.1931.

5- Tahte Râyeti'l-Kur'an, Mısır, 1345/1926

6- Alâ's-Seffûd, Mısır, 1348/1930

Bu iki eserden birincisi, Tâhâ Hüseyin; ikincisi ise Abbâs Mahmûd el-Akkâd hakkındaki tenkidlerini ihtiva etmektedir.

Rafî'nin en önemli eseri olarak kabul edilen "Arap Edebiyatı Tarihi"ni incelemeye geçmeden önce, hayatı ve edebî cephesi hakkında bu malûmatı vermeyi gerekli gördük. Çünkü bir müellifin eserinin iyi anlaşılmasında, onun hayatını ve edebî yönünü tanımamızın önemi gayet büyüktür. Hele Rafî'î gibi,yazıları, bilhassa san'at yönü ile dikkati çeken bir edîbin eserinin anlaşılabilmesi için, hayatının ve edebî cephesinin mutlaka bilinmesi gereklidir.